

BİRİNCİ VE İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞLARINDA TÜRKİYE-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ

Mustafa Nail ALKAN¹

Mahsa MEHDİZADEHYOUSHANLOUEİ²

Öz: Azerbaycan Cumhuriyeti 1918’de Azerbaycan tarihi topraklarının kuzey bölgesinde kurulmuştur, ancak 1920’de Ruslar tarafından işgal edilmiş ve 1991’e kadar SSCB’nin terkinde kalmıştır. SSCB’nin dağılmasıyla birlikte Azerbaycan bağımsızlığını kazanmıştır, ancak SSCB döneminin eseri olan Karabağ’ın Ermenistan tarafından işgal edilmesi Azerbaycan için iki büyük savaşı beraberinde getirmiştir. 1991 sonrası ikinci kere bağımsızlığını kazanmış ve yeniden kurulmuş bir devlet olarak, Azerbaycan, Sovyetler Birliği döneminin yıkıcı izleri ile birlikte iç sorunlarla da savaşırken, Ermenistan’ın saldırı ve işgal politikasıyla da karşı karşıya kalmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlarına dayanarak işgal edilmiş Azerbaycan topraklarından askeri birliklerin derhal çekilmesi istenmiş, ancak bu kararlara dair herhangi bir uygulama ve yaptırım olmadığı gibi, Ermenistan söz konusu kararlara uymayarak Azerbaycan topraklarını işgal etmeye devam etmiştir. Türkiye için Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünün korunması büyük öneme sahiptir. Azerbaycan’ın işgal edilmiş topraklarını kurtarmak için verdiği savaşlarda Türkiye’nin tutum ve hareketleri önemli bir faktör olarak sayılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Azerbaycan, Türkiye, Karabağ, Ermenistan.*

Article Category: International Relations

Date of Submission: 10.08.2023

Date of Acceptance: 28.08.2023

¹ Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İİBF Uluslararası İlişkiler bölümü.

Email: nail.alkan@hbv.edu.tr.

² Doktora Adayı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İİBF Uluslararası İlişkiler bölümü.

Email: mehdizademehsa@gmail.com.

TÜRKİYE-AZERBAIJAN RELATIONS IN THE FIRST AND SECOND KARABAKH WARS

Abstract: The Republic of Azerbaijan was founded in 1918 in the northern region of the historical Azerbaijan territory. However, it was occupied by Russians in 1920 and remained a part of the USSR until 1991. Azerbaijan gained independence after the collapse of the USSR, but the occupation of Karabakh by Armenia, which was initiated during the Soviet era, led to two significant wars for Azerbaijan. As a country that regained its independence in 1991 and was established as an independent state second time, Azerbaijan, while struggling against Soviet era-based destructive problems, had to face with Armenia's invasion policy and attacks. The United Nations Security Council, in its resolutions 822, 853, 874, and 884, demanded that Armenia withdraw its troops immediately from the territories it has occupied in Azerbaijan. However, Armenia failed to comply with these decisions and persisted in its occupation of Azerbaijani territory. The protection of Azerbaijan's territorial integrity is of great importance to Türkiye. Türkiye's actions and attitudes are considered significant in Azerbaijan's wars to liberate the occupied lands.

Keywords: *Azerbaijan, Türkiye, Karabakh, Armenia.*

Giriş

SSCB'nin çöküşünden sonra, Güney Kafkasya devletlerinin bağımsızlıklarını ilan etmeleri ve Dağlık Karabağ ve çevresindeki bölgelerin Ermenistan tarafından işgal edilmesi, Azerbaycan'ı büyük bir zorlukla karşı karşıya bırakmıştır. Bu durum, Bakü'nün özellikle Türkiye, Rusya Federasyonu, İran ve Ermenistan ile olan ilişkilerini etkilemiştir. Karabağ Sorunu, bilhassa Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde büyük etki yaratmıştır. Azerbaycan'ın jeostratejik konumu, zengin enerji kaynakları, kültürel ve tarihi bağları, dil benzerliği ve coğrafi yakınlık gibi faktörler, Türkiye'nin Azerbaycan'a yönelik dış politikasını şekillendirmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmış olması, Türkiye için Orta Asya'ya açılan bir köprü ve uluslararası projelerin hayata geçirilmesi açısından kilit bir ortak ülke olmasını sağlamıştır. Türkiye ve Azerbaycan'ın kültürel, tarihi ve toplumsal bağları manevi bir yakınlık oluştururken, aynı zamanda bölgesel çıkarlar açısından da iki ülke stratejik müttefikler olarak öne çıkmaktadırlar. Azerbaycan'ın uluslararası projelerin gerçekleştirilmesindeki rolü, bölgesel iş birliği ve ekonomik kalkınma açısından da büyük önem taşımaktadır. Özetle, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından yaşanan gelişmeler, özellikle Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ve Karabağ Sorunu, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerini derinden etkilemiş ve Türkiye'nin dış politikasını şekillendiren en önemli faktörlerden biri haline gelmiştir.

Azerbaycan için tekrar bağımsızlığını kazanmasının ardından karşı karşıya kaldığı en önemli sorun, (Dağlık) Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgal edilmesi ve bu işgalin uzun yıllar devam etmesi olmuştur. Ülkenin ekonomik ve sosyal problemlerinin temel nedeni, 2020 yılına kadar çözümsüzlüğü devam eden işgal problemi olmuştur. Bağımsızlık süreci ve sonrasında günümüze kadar Azerbaycan dış politikasının da temel şekillendirici faktörü Karabağ Sorunu olmuştur. Karabağ'ın Ermeniler tarafından işgal edilmesi ve kurtarılma iradesi, milli bir mesele olarak Azerbaycanlıları derinden etkilemiştir. Türkiye, Karabağ meselesinde ister söylemde ister eylemde olsun daima Azerbaycan'ın yanında yer almış ve Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinde Karabağ davası önemli bir etken olmuştur. Bu çalışmada, Türkiye Azerbaycan ilişkileri ve daha çok Türkiye'nin Birinci ve İkinci Karabağ Savaşlarındaki tutumu ve eylemleri ele alınmıştır.

1. Kuzey-Güney Azerbaycan Gerçeği

19. yüzyılın başlarında, Kafkaslar (Kafkasya) bölgesi, Rusya ve Gacar (Kaçar) İran arasında egemenlik mücadelelerine sahne oldu. Rusya ile o dönemdeki İran'ın Türk kökenli Gacar Devleti arasında 1804'te başlayan Azerbaycan bölgesi üzerinde hüküm sürme çabaları

sonucunda, Gacar Devleti'nin iç sorunları nedeniyle zayıflaması neticesinde 1813 Gülistan ve 1828 Türkmençay Antlaşmaları ile Azerbaycan toprakları Aras Nehri aracılığıyla ikiye ayrıldı. Bu antlaşmalarla, Azerbaycan Türklerinin iradesi görmezden gelindi ve Azerbaycan toprakları üzerinde söz sahibi olma hakları ellerinden alındı. Bu tarihi anlaşmalar, Azerbaycan Türklerini ve vatanlarını ikiye böldü. Bu sorun günümüze kadar devam ediyordu ki, Azerbaycan'ın tarihini de büyük ölçüde bu ayrılığa göre şekillenen sosyal ve siyasi süreçler belirlemiştir.

Bu süreçte Aras Nehri'nin kuzeyi Çarlık Rusyası'na bırakılırken, güneyi Türk kökenli Gacar Devleti'nin egemenliği altında kalmıştır. Ancak neredeyse bir yüzyıl sonra, 1925 yılından itibaren Güney Azerbaycan Fars Pehlevi hükümeti tarafından yönetilmiştir. Azerbaycan Devleti, tarihi Azerbaycan topraklarının kuzey kesiminde kuruldu, güney kısmı ise İran sınırları içinde kaldı. Günümüzde İran Devleti'nin sınırları içinde yer alan Azerbaycan'ın güney bölgesi, literatürde “*Güney Azerbaycan*” olarak adlandırılmaktadır. Güney Azerbaycan Türklerinin nüfusu ise 35-40 milyon olarak tahmin edilmektedir.

2. Karabağ'ın İşgali

Tarihi olarak, Karabağ bölgesi çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış stratejik bir bölgedir. Bugünkü tanımlamalara göre, Karabağ bölgesi, Azerbaycan'ın batısında yer almaktadır. Kura ve Aras nehirleri, bu bölgenin doğusunda yer almaktadır. Karabağ bölgesi, günümüzde Dağlık Karabağ olarak da bilinmektedir ve Azerbaycan ile Ermenistan arasında uzun süredir devam eden bir anlaşmazlık konusu olmuştur. “*Dağlık Karabağ*”, Karabağ'ın 18.000 km²'lik yüzölçümünün sadece 4392 km²'lik kısmını kapsamaktadır. Karabağ bölgesi, coğrafi konumu itibarıyla bölgede jeopolitik ve jeostratejik açıdan büyük önem taşımaktadır. Karabağ, Azerbaycan'ı (kuzey), Ermenistan'ı ve İran'ı (Güney Azerbaycan bölgesi) kontrol altında tutabilecek bir konuma sahiptir. Bu coğrafyayı kontrol altına alan herhangi bir devlet, Trans-Kafkasya arazisinin büyük bir bölümünü kontrol edebilir.³

Tarihî Azerbaycan toprağı olan Karabağ'ı işgal etme projesi 19. yüzyıla dayanmaktadır. Rusya, Kafkasya'da yürüttüğü politikanın gereğı olarak, İrevan Hanlığı hâkimiyetinden çıkarılarak, yüzde 73,8'i Müslüman olduğu halde Karabağ'ın bir Ermenistan vilayetine çevrilmesini hedeflemiştir. Rus Çarı I. Petro, 10 Kasım 1724 tarihinde imzaladığı bir fermanla Rusya'nın Ermeni halkını himaye ettiğini ilan etmiştir. Ermenilerin Rusya tarafından himaye edildiğine dair ilan edilen bu fermanla birlikte, onların Azerbaycan topraklarına

³ Adalet İbadov (2007), “Azerbaycan Dış Politikasında Dağlık Karabağ Sorunu ve Ermeni Sorunu: Çözümler, Öneriler”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Isparta, Türkiye, s. 78.

yerleştirilmesine büyük önem verilmiştir.⁴ Karabağ'ın nüfus yapısını değiştirerek Azerbaycan'ın yerli ahalisini kendi topraklarından çıkarmak, Ermenilerin bölgeye yerleştirilmesi ve buradaki toprak iddiaları, 19. yüzyıldan başlayarak Karabağ'ın işgal sorununu oluşturmaya başlamıştır.

1980'lerin sonlarına doğru SSCB'nin gücünü kaybetmesiyle birlikte, Ermenistan, daha önce hazırlanan toprak iddialarını ortaya koymaya başlamıştır. Sovyetler Birliği döneminde, Azerbaycan topraklarının demografik yapısı Ermenilerin lehine değiştirilmiştir. Bu demografik değişiklikler sonucunda Azerbaycan toprakları Ermeni nüfusu tarafından hedef alınmış, Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde de Moskova tarafından hazırlanan toprak iddiaları öne sürülmüştür.⁵

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, Sovyet Azerbaycanı'na bağlı olan Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'ndeki (DKÖB) Ermeniler, Azerbaycan'a karşı toprak iddialarını gündeme getirmişlerdir. 1989 yılının Kasım ayında Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti tarafından DKÖB'ün özerkliğinin kaldırılarak doğrudan Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin egemenliğine geçmesine yönelik bir karar alınmıştır. Buna rağmen, 1989 yılının Aralık ayında Ermenistan Yüksek Sovyeti ile Karabağ Ulusal Konseyi'nin ortak oturumunda, Moskova'da alınan karar geçersiz sayılarak DKÖB'ün Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti'ne birleştiği ilan edilmiştir. Bu durum, çatışmaların artmasına ve zamanla bunların cephe savaşına dönüşmesine yol açmıştır.⁶ Bu dönemde, Azerbaycan topraklarında yaşayan Ermenilerin Azerbaycanlılara yönelik saldırıları da büyük gerginliklere neden olmuştur.

3. Birinci Karabağ Savaşı

Ermenistan'ın sürekli toprak iddiaları ve işgalde direnmesi, Azerbaycan'ı tedirgin etmiş ve sonuç olarak Ermenistan ile Azerbaycan arasında bir çatışma ortaya çıkmıştır. Nitekim Şubat 1988 ile Mayıs 1994 arasında Birinci Karabağ Savaşı gerçekleşmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), 822, 853, 874 ve 884 numaralı kararlarıyla işgal edilmiş Azerbaycan topraklarından askeri birliklerin derhal çekilmesi istemiştir; ancak Ermenistan söz konusu kararlara uymayarak ve Azerbaycan'da yaşanan siyasal istikrarsızlıklardan faydalanarak yeni bölgeleri işgal etmeye devam etmiştir.

⁴ Kamil Süleymanov (2013), "Türk Kamuoyunda Dağlık Karabağ Sorunu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Dağlık Karabağ Politikası", Marmara Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Türkiye, s. 87.

⁵ Mehsa Mehdizade (2021), *44 Günlük Karabağ Savaşında Güney Azerbaycan*, Ankara: Bengü Yayınları.

⁶ Yalçın Sarıkaya (2020), *44 Gün Savaşı: Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi*, TASAV, s. 7.

2020 yılına kadar Ermenistan'ın işgal altında tuttuğu bölge, Kuzey Azerbaycan topraklarının yaklaşık yüzde 20'sine denk gelmekteydi. 9 Mayıs 1994 tarihinde Azerbaycan, Ermenistan ve Karabağ Ermenileri temsilcileri arasında bir ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Ancak bu ateşkes, 2020 yılına kadar birçok kez ihlal edilmiştir.

3.1. Birinci Karabağ Savaşı Sürecinde Türkiye-Azerbaycan İlişkileri

Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Azerbaycan'ın yeniden bağımsızlığını kazanma süreci, Ermenilerin Ermeni Diasporası'nın etkisi ve desteği ile Karabağ konusunda baskı yapma çabalarını beraberinde getirmiştir. Bu dönemde, 16 Ağustos 1989 tarihinde Ermenistan'ın desteklediği şekilde, sadece Ermenilerin katılımıyla Dağlık Karabağ Milli Konseyi kurulmuştur.⁷ Bu gelişmelerin arka planında, Türkiye, bu süreçte siyasi olarak herhangi bir müdahalede bulunmamıştır. Türkiye'nin Azerbaycan'a yönelik bu politikasının temel gerekçelerinden biri, Azerbaycan'ın tarihsel ve hukuksal olarak Sovyetler Birliği'nin bir parçası olmasından kaynaklanmaktadır.

1990'lı yılların başında, iç ve dış gelişmelerin hız kazanmasıyla Azerbaycan'ın bağımsızlık süreci hızlanmıştır. Bu dönemde, Türkiye, Azerbaycan ile daha yakın ilişkilere odaklanmıştır. Bu sürecin bir sonucu olarak, 1990 yılının Ocak ayında, Azerbaycan heyetinin Türkiye'ye Başbakan seviyesinde gerçekleşen ilk resmi ziyareti olmuştur. Azerbaycan'ın bağımsızlık sürecindeki bu ziyaret, Türkiye Cumhuriyeti ve iki ülke arasındaki ilişkiler için büyük önem taşımıştır.

Ocak 1990 tarihinde, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Başbakanı Ayaz Mütellibov'un Türkiye'ye gerçekleştirdiği resmi ziyaret sırasında çeşitli anlaşmalar ve protokoller imzalanmıştır. Bu anlaşmalar ve protokoller şunlardır:

- 1) Ekonomik ve Ticari İlişkilerin Geliştirilmesi ile ilgili Protokol,
- 2) Dış Ticarete Dair Protokol,
- 3) Kültürel ve Bilimsel Değişim Programı,
- 4) Kültürel ve Bilimsel Değişim Mukavelesi'nin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma.

Bu ziyaret ve imzalanan anlaşmalar, iki ülke arasındaki ilişkilerin ve iş birliğinin temel taşlarını oluşturmuştur.⁸ Lakin söz konusu antlaşmalar, Azerbaycan Parlamentosu tarafından

⁷ Zeynep Salmanlı (2007), "1991 Sonrası Türkiye-Azerbaycan İlişkileri", Gazi Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Türkiye, s. 51.

⁸ Bilal Şimşir (2011), *Azerbaycan, Azerbaycan'ın yeniden doğuş sürecinde Azerbaycan-Türkiye ilişkileri*, Ankara: Bilgi Yayınevi, ss. 71-89.

onaylanmamıştır. Bunun sebebi ise, ülkedeki baskın iç politik durgunluk ve Azerbaycan'ın bu anlaşmalarla Karabağ ve diğer meselelerle ilgili kuzey komşusu Rusya'nın tepkisini üzerine çekmek istememesidir.⁹ Yine de, bağımsızlık öncesinde Mütellibov döneminde de Türkiye ile ilişkiler açısından önem arz edecek bazı olumlu adımlar atılmıştır.

Azerbaycan'ın bağımsızlığıyla beraber ortaya çıkan Birinci Karabağ Savaşı süreci ise üç Cumhurbaşkanı dönemine denk gelmektedir. Bu bağlamda, Birinci Karabağ Savaşı dönemi Azerbaycan-Türkiye ilişkileri; (1) Ayaz Mütellibov, (2) Ebulfez Elçibey ve (3) Haydar Aliyev dönemleri olarak üç alt başlıkta incelenebilir.

3.1.1. Ayaz Mütellibov Dönemi

Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan ettiği dönemde, ülkenin Cumhurbaşkanlığını Ayaz Mütellibov üstlenmiştir. Bağımsızlık kararı, 30 Ağustos 1991 tarihinde Azerbaycan Parlamentosu'nda kabul edilmiş ve 18 Ekim 1991 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Azerbaycan Parlamentosu, 29 Ekim 1991 tarihinde Birleşmiş Milletler'e (BM) başvurarak ülkenin bağımsızlığının tanınmasını talep etmiştir.¹⁰ Azerbaycan'ın bağımsızlık kararını tanıyan ilk ülke olarak Türkiye'nin bu önemli adımı, Azerbaycan-Türkiye ilişkileri için büyük bir anlam taşımaktadır. Ardından, 27 Kasım 1991 tarihinde Azerbaycan Milli Konseyi ilk görüşmesini gerçekleştirmiş, 29 Aralık 1991 tarihinde ise Azerbaycan'ın bağımsızlığına dair yapılan referandumda ülkenin bağımsızlığı halkın kararıyla desteklenmiştir.¹¹

Azerbaycan'a resmi ziyarette bulunan ilk heyet olan Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı heyeti, 1991'de Bakü'de yeni yönetimle resmi temaslarda bulunarak desteklerini ifade etmişler. Aynı zamanda, 9 Kasım 1991 tarihinde dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz, Azerbaycan'ın bağımsızlığının resmi olarak tanındığını duyurmuştur.¹²

30 Aralık 1991, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin önemli bir dönüm noktasını işaret etmektedir. Bu tarihte, Türkiye Cumhuriyeti tarafından alınan bir kararnameyle, Bakü Başkonsolosluğu'nun statüsü yükseltilerek Bakü Büyükelçiliği olarak değiştirilmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerde bir başka önemli adım ise 14 Ocak 1992'de gerçekleşmiştir. Bu dönemde Azerbaycan ve Türkiye arasında "*Diplomatik İlişkilerin Kurulması Protokolü*"

⁹ Araz Aslanlı & İlham Hesenov (2005), *Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası*, Ankara: Platin Yayınları, s. 20.

¹⁰ Hulusi Kılıç (2012), "Son yirmi yılda Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerine kısa bir bakış", içinde (editörler: C. Veliyev & R. Resullu & K. Aslanlı), *Azerbaycan-Türkiye: dostluk, kardeşlik ve strateji ortaklık*, Ankara: Berikan Yayınları, s. 15.

¹¹ Bilal Şimşir (2011), *Azerbaycan, Azerbaycan'ın yeniden doğuş sürecinde Azerbaycan-Türkiye ilişkileri*, s. 437.

¹² Hulusi Kılıç (2012), "Son yirmi yılda Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerine kısa bir bakış", s. 15.

imzalanmış ve bu sayede, Türkiye, bağımsız Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de kendi Büyükelçiliğini açmıştır.¹³ Türkiye'nin Azerbaycan politikası, Azerbaycan'ın bağımsızlığını koruma ve Karabağ üzerindeki egemenlik haklarını sağlama ve koruma çabalarını desteklemesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu politika, Azerbaycan'ın yeni kazandığı bağımsızlığını ve Karabağ'daki egemenliğini güvence altına alma hedeflerine sağlanan önemli bir destek olarak kabul edilmiştir.

26 Kasım 1991 tarihinde, Azerbaycan Yüksek Sovyeti, Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin özerkliğini sonlandırma ve bölgeyi oluşturan illeri doğrudan Bakü'ye bağlama kararı almıştır.¹⁴ Bu karar, 20 Kasım 1991 tarihinde meydana gelen bir olayın ardından, bazı devlet yetkililerinin olduğu bir helikopterin Ermeni askerler tarafından düşürülmesi sonucu yaşanmıştır. Bu olayın gerçekleşmesi, Ermenilerin Azerbaycan topraklarında işgalci tutumlarını sürdürdüğüne dair ciddi bir mesaj olarak algılanmış ve bu nedenle, Azerbaycan, Ermenistan ile ilgili yeni önlemler almanın gerekliliğini hissetmiştir.

23-24 Ocak 1992 tarihlerinde, Ayaz Mütellibov ve onun liderliğindeki Azerbaycan heyetinin dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın daveti üzerine gerçekleştirdiği resmi ziyaret, bağımsız Azerbaycan'ın Devlet Başkanı düzeyinde Türkiye'ye yapılan ilk resmi ziyarettir. Ayrıca, bağımsızlık sonrası Azerbaycan'ın gerçekleştirdiği ilk resmi ziyaret de bu olmuştur. Ziyaret sırasında, Azerbaycan Devlet Başkanı ve beraberindeki heyet ile Cumhurbaşkanı Turgut Özal öncülüğündeki heyet arasında görüşmeler, her iki ülkenin ilişkilerinin güçlendirilmesi ve iş birliğinin artırılması yönünde atılan adımların bir parçasıydı. Benzer şekilde, 10-15 Şubat 1992 tarihlerinde Başbakan Süleyman Demirel, ABD'ye yaptığı resmi ziyaret esnasında Karabağ Sorunu gibi önemli konuyu ABD yetkililerinin önünde gündeme getirmiştir. Bu girişim, Azerbaycan'ın uluslararası platformlarda da destek ve ilgi gördüğünü gösteren bir örnek olarak önem taşımaktadır.¹⁵

Karabağ meselesinde, Türkiye'nin ABD'yi bu soruna dahil etme çabası sonucunda, ABD başta olmakla diğer Batılı devletler ilk önce Birleşmiş Milletler (BM) çerçevesinde soruna müdahil olmuş ve eski ABD Dışişleri Bakanı Cyrus Vance'i Karabağ ile ilgilenmek üzere görevlendirmiştir. Bu süreçte Avrupa ülkeleri de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) aracılığıyla soruna müdahil olmuştur.

¹³ A.g.e.

¹⁴ Araz Aslanlı & İlham Hesenov (2005), *Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası*, s. 46.

¹⁵ Bilal Şimşir (2011), *Azerbaycan, Azerbaycan'ın yeniden doğuş sürecinde Azerbaycan-Türkiye ilişkileri*, ss. 289-301.

İlk aşamada, AGİT, Karabağ Sorunu'nun çözümünde aktif bir rol üstlenmiştir. Bu çerçevede, 24 Mart 1992 tarihinde Finlandiya'nın başkenti Helsinki'de düzenlenen AGİT Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda bu mesele ele alınmış ve sorunun çözümü için Minsk'te bir konferans düzenlenmesi kararı alınmıştır. Bu konferansın çerçevesinde “*Minsk Grubu*” adı altında bir müzakere grubu oluşturulmuştur. Minsk Grubu, Karabağ Sorunu'na çözüm bulmak amacıyla AGİT tarafından oluşturulan bir müzakere grubudur ve Rusya, Fransa ve ABD Minsk Grubu'nun eşbaşkanlığını yürütmektedir. Ancak bu uluslararası müzakere grubu, Ermenistan'ın işgalci eylemlerinden vazgeçirilmesinde etkili olamamıştır. Şubat 1992'de Ermenistan, Şuşa-Hocalı yoluyla birlikte Şuşa çevresindeki yerleşim birimlerini işgal etmiştir. 1992 yılında 26 Şubat'a geçen gece ise, Azerbaycanlılar, kendi topraklarında Ermeniler tarafından soykırıma maruz kalmış ve bu elim olay “*Hocalı soykırımı*” (Hocalı katliamı) olarak tarihe geçmiştir.¹⁶

İki gün sonra Bakü'yü ziyaret eden Türk heyeti, Karabağ'da Hocalı Soykırımı'na dair istişarelerde bulunarak Azerbaycan'ın yanında olduğunu iletmıştır. 28 Şubat 1992 Cuma günü ise aşağıdaki protokoller imzalanmıştır:

- Türkiye ve Azerbaycan Dışişleri Bakanlıkları Arasında Sürekli Danışmanlık Toplantılarının Düzenlenmesi ve Azerbaycanlı Diplomatların Türkiye'de Staj Programlarına Katılmasına İlişkin Protokol,
- İki Ülke Arasında Vize Bağımsızlığı Protokolü,
- Milli Eğitim Bakanlıkları Arasında İşbirliği Anlaşması.

Hocalı Soykırımı ve bu trajik olayın ardından gelişen olaylar, Mütellibov iktidarını zor duruma düşürmüştü ve Azerbaycan'ın ilk Devlet Başkanı 6 Mart 1992 tarihinde istifa etmek zorunda kalmıştır. Azerbaycan anayasasına göre, bu istifanın ardından geçici olarak Azerbaycan Devlet Başkanlığı görevi Azerbaycan Meclis Başkanı Yakup Memmedov'a devredilmiş, kendisi de bu vazifeyi 1992 tarihine kadar vekâleten üstlenmiştir.¹⁷

22-24 Mart 1992 tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret eden dönemin Nahçıvan Özerk Bölgesi Yüksek Meclis Başkanı Haydar Aliyev, “*Nahçıvan-Türkiye İşbirliği Protokolü*”nün imzalanmasına nail olmuştur. Hocalı soykırımının ardından, Ermeniler, Nahçıvan'ın Sederek ilçesine saldırmıştır. Bunun üzerine, Süleyman Demirel, Nahçıvan ziyaretinden sonra

¹⁶ Nəsiman Yaqublu (1992), *Hocalı qırğımı*, Bakı: Azərbaycan, s. 4.

¹⁷ Bilal Şimşir (2011), *Azerbaycan, Azerbaycan'ın yeniden doğuş sürecinde Azerbaycan-Türkiye ilişkileri*, ss. 301-310.

Moskova'yı ziyaret ederek dönemin Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin'le Kafkasya'daki olayla ilgili görüşmelerde bulunmuştur. Rus birlikleri, Demirel'in Rusya'daki görüşmelerinin ardından Nahçıvan sınırından çekilmiştir.¹⁸ 1992 yılının Mayıs ayında Ermenilerin Nahçıvan'a saldırısı sonucu, Türk yetkililer, 1921 Kars Antlaşması bağlamında Nahçıvan'ın güvenliğini sağlamak amacıyla bölgeye askeri operasyon gerçekleştirebileceklerini dile getirmiştir. Ancak yaşanan katliamlar ve işgal hareketlerine rağmen BM ve Batılı devletlerden bu konuda caydırıcı bir adım gelmemiştir.¹⁹

Karabağ ve Nahçıvan etrafında gelişen olaylar TBMM Genel Kurulu'nda da tartışılmış; dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü, Ermenistan'a saldırıya son vermeleri çağrısı yaparak aksi takdirde sonuçlarının ağır olacağını bildirmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin ise, Türkiye'nin aktif diplomasi ile Karabağ ve Nahçıvan olaylarını çözmeye çabası içinde olduğunu ifade etmiştir. Azerbaycan ile Türkiye arasında ilk askeri temasların gerçekleştiği dönemde, Mütellibov, Ermenistan ile Karabağ'da savaş başladığında Azerbaycan'ın savunmasını güçlendirmek amacıyla acil olarak ordu kurma gerekliliğini vurgulamış, ama Türkiye yönetimi ile istişarelerde bulunduğunu ve Türkiye'nin Azerbaycan'a destek olacağını belirtmesine rağmen sahada bu konu gerçekleşmemiştir.²⁰

3.1.2. Ebulfez Elçibey Dönemi

1992 yılı Haziran ayında, Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı için yapılan seçimler sonucunda Azerbaycan Halk Cephesi Lideri Ebulfez Elçibey, Azerbaycan Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Elçibey'in ilk yurtdışı ziyareti Türkiye'ye olmuş ve kendisi 25 Haziran 1992 tarihinde İstanbul'da gerçekleşen Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) Zirve Toplantısı'na katılmıştır.²¹

Birleşmiş Azerbaycan ideallerini savunan Elçibey, genel olarak Rusya ve İran'a karşı bir politika izlemiş ve Türkiye ile ilişkileri güçlendirmeye odaklanmıştır. Elçibey, aynı zamanda Türkçü bir lider olarak tanınmış ve Türkiye ile ilişkilerin güçlendirilmesine özel önem vermiştir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Elçibey döneminde, Türkiye'nin Karabağ Sorunu'nun çözümünün ikili ilişkilerin geliştirilmesine katkı sağlayacağı inancıyla Erivan'a bir heyet gönderdiği bilinmektedir. Ancak Elçibey döneminde, Ermenistan, Karabağ'ı Ermenistan'a

¹⁸ A.g.e., ss. 405-432.

¹⁹ Kamer Kasım (2002), "Azerbaycan'ın dış politikası", içinde (editörler: Emine G. & Naskali, E. Ş.), *Bağımsızlığının onuncu yılında Türk Cumhuriyetleri*, Sota, s. 443.

²⁰ Nazim Cafersoy & Araz Aslanlı (2012), "Türkiye-Azerbaycan askeri ilişkileri", içinde (editörler: C. Veliyev & R. Resullu & K. Aslanlı), *Azerbaycan-Türkiye: dostluk, kardeşlik ve strateji ortaklık*, Ankara: Berikan Yayınları, s. 155.

²¹ Kamer Kasım (2002), "Azerbaycan'ın dış politikası", ss. 444-449.

bağlayan Kelbecer bölgesine saldırarak Kelbecer’i işgal etmiştir. Bu olay, Türkiye’nin sorunun çözümü için yaptığı müzakerelerin sonuçsuz kalmasına neden olmuştur.

Ermenilerin Kelbecer’e yoğun saldırılar düzenlediği bir dönemde Elçibey Başbakan Demirel’e bir mesaj göndererek “Azerbaycan olarak Ermeni saldırılarını durdurmak için otoritenizi ve elinizdeki bütün imkânları kullanmanızı istiyoruz” demiştir. Başbakan Demirel ise, Türkiye’nin Azerbaycan-Ermenistan anlaşmazlığına müdahalesinin Rusya ile karşı karşıya gelme riski taşıdığını ve bu tür bir müdahalenin gerçekçi olmadığını belirterek, Elçibey’in talebini reddetmiştir. Fakat yine de, Demirel, arasında ahdi bir durum bulunan Nahçıvan’a hiçbir ülkenin zarar vermeye cesaret edemeyeceğini vurgulamıştır.

Uluslararası güçlerin Ermenistan’a yönelik herhangi bir yaptırım veya uygulama yapmaması ise Ermenistan’ı daha da cesaretlendirmiş ve hareket alanını genişletmiştir. Bu dönemde Türkiye’de Başbakan Süleyman Demirel ile Cumhurbaşkanı Turgut Özal arasında siyasi anlaşmazlıklar da yaşanmıştır. İki lider arasındaki anlaşmazlıklardan biri de Azerbaycan siyaseti konusundaki farklılıklardır.²² Turgut Özal, Kelbecer’in işgali sırasında Türkiye’nin Karabağ Sorunu’na müdahalesini düşünerek “*Dişimizi göstermezsek bu sorun halledilmez*” şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Başbakan Demirel ise daha farklı bir siyaset izlemiştir.²³ Ermenistan’ın ilerleyen saldırıları sonrasında ise, Başbakan Süleyman Demirel de önceki yaklaşımını değiştirerek Ermenistan’a yönelik ciddi bir uyarıda bulunmuş ve Azerbaycan’a yönelik saldırıların derhal durdurmasını talep etmiştir. Bu tutum, Türkiye’nin Azerbaycan’a desteğini daha güçlü bir şekilde ifade etmesinin bir yansımasıdır. Aynı dönemde, Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal da 1993 senesinde Bakü’yü ziyaret etmiş ve Türkiye’nin Azerbaycan’ın arkasında durduğunu açıkça belirtmiştir. Bu ziyaret, Ankara’nın Bakü’ye verdiği destek ve dayanışmayı resmi bir şekilde teyit etmiştir.²⁴

Ermenistan’ın Azerbaycan’a yönelik saldırıları devam ederken, Türkiye, Ermenistan’a yönelik bir “*ambargo*” kararı alarak bu ülkeye yapılan insani yardımları durdurmuş ve Ermenistan’a karşı sert bir tavır sergilemiştir. Ayrıca Türk Hava Kuvvetleri, Ermenistan sınırında uyarı uçuşları gerçekleştirerek sert bir mesaj iletmeyi amaçlamış ve yetkililer “*sabırımız taşıyor*” şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Türkiye’nin bu tavırları, Ermenistan’ın saldırganlığına karşı Azerbaycan’a duyulan desteği ve bölgedeki istikrarı

²² Nazim Cafersoy (2001), *Elçibey dönemi Azerbaycan’ın dış politikası (Haziran 1992- Haziran 1993): Bir bağımsızlık mücadelesinin diplomatik öyküsü*, Kafkasya Araştırmaları Dizisi: 6, Ankara: ASAM Yayınları, ss. 128-131.

²³ Emin Arif Şihaliyev (2004), “Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerinde Rusya ve İran faktörü (1828-2000)”, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Türkiye, s. 160.

²⁴ A.g.e., s. 160.

koruma amacını yansıtmaktadır. Türkiye, bu tür adımlarla Azerbaycan'ın yanında durduğunu göstermiş ve Ermenistan'ın saldırgan politikalarına karşı caydırıcı bir tutum sergilemiştir. Bu süreç, Türkiye'nin bölgedeki güvenlik ve istikrarı koruma çabalarının bir parçası olarak da değerlendirilebilir. Ancak bu tür adımlar ve açıklamalar, Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarındaki iddia ve saldırılarına engel olamamıştır. Öte yandan, Ermenistan, diğer ülkeler veya BM gibi uluslararası platformlar tarafından herhangi bir yaptırımla da karşı karşıya kalmamıştır.

Türkiye'nin bu çabaları, uluslararası toplumun dikkatini işgal altındaki Azerbaycan topraklarının kurtarılması gerekliliğine çekme amacını taşımaktadır. Ancak Ermenistan'ın bu çağrılara uymaması ve işgalci faaliyetlerine devam etmesi, bölgesel istikrara ve güvenliğe yönelik ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Türkiye'nin çabaları, uluslararası arenada işgal altındaki toprakların kurtarılması için destek olmayı ve Ermenistan'ın işgalci politikalarını caydırmayı amaçlamaktadır. Maalesef, BMGK kararlarına rağmen işgal devam etmiş ve bu durum bölgedeki gerginliği artırmıştır. Bu durum, uluslararası toplumun müdahalesinin yetersiz kaldığı ve Ermenistan'ın saldırgan politikalarını sürdürebildiği bir dönemi yansıtmaktadır.²⁵

1993 yılında Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin zedelendiği görülmektedir. Azerbaycan'ın Laçın şehrinin düşmesi üzerine yardım istemesine rağmen, Türkiye, yardım konusunda çekimser davranmıştır. Ayrıca bu dönemde Azerbaycan'da iç karışıklıklar yaşanmış, bu fırsatı değerlendiren Ermenistan da Azerbaycan topraklarını işgal etmeye devam etmiştir. Elçibey döneminde yaşanan siyasi dalgalanmalar sonucunda, Elçibey'e karşı bir darbe gerçekleşmiş ve Haydar Aliyev iktidara gelmiştir.²⁶

Azerbaycan'da iç isyanlar ve karışıklıklar yaşandığı bir dönemde Ermenistan için bir fırsat oluşmuş ve Erivan da Azerbaycan topraklarını işgal etmeyi ilerletmiştir. Bu dönemde Azerbaycan Cumhurbaşkanı Elçibey'e karşı da bir darbe gerçekleşmiştir. Bu süreçte Türkiye'nin diplomatik müdahalesi yavaş kalmış gibi görünebilir. Neticede, tüm bu siyasi çekişmelerin ardından Elçibey iktidarı bitmiş ve Haydar Aliyev'in iktidar dönemi başlamıştır.

Elçibey döneminde Azerbaycan ve Türkiye arasındaki askeri ilişkiler yoğunlaşmıştır. Karabağ'daki gelişmeler sırasında, Elçibey, Türkiye ile temaslarını sürdürmüştü ve 3 Kasım 1992'de taraflar arasında yeni askeri iş birliği sahaları yaratılmıştır. Bu dönemde Azerbaycan

²⁵ Kamer Kasım (2002), "Azerbaycan'ın dış politikası", s. 443.

²⁶ Rövsən Novruzov (2006), *Beynəlxalq terrorizm silsiləsindən Erməni Terrorizmi (Genosid...Ecocid)*, Xanlar Vəliyev (Red.), Bakı: Adioğlu, s. 275.

Silahlı Kuvvetleri'nin güçlendirilmesi ve eğitilmesi amacıyla önemli adımlar atılmıştır. 1992 yılında Azerbaycan Hükümeti ile Türkiye Hükümeti arasında “*Askeri Alanda Bilimsel Teknik ve Eğitim Öğretim İş Birliği Protokolü*” imzalanmıştır. Bu protokol çerçevesinde, Türkiye’den gelen yetenekli subay ve astsubaylar, Azeri subaylara eğitim ve teknik destek vermek üzere Azerbaycan’a gönderilmişlerdir. Bu çabalarla Azerbaycan’ın savunma yeteneklerinin artırılması hedeflenmiştir. Bu iş birliği sayesinde, Azerbaycan, Türkiye’nin deneyim ve uzmanlığından faydalanarak askeri kapasitesini güçlendirmiştir. Bu süreç, iki ülke arasındaki askeri iş birliğinin daha da derinleştiği ve karşılıklı çıkarlar doğrultusunda şekillendiği bir dönemi yansıtmaktadır.²⁷ Ayrıca Azerbaycan’da güçlü bir milli ordu kurmak için ilk somut adımı da Elçibey atmıştır.²⁸ Elçibey, Rus Ordusu’nu da Azerbaycan sınırlarından dışarı çıkarmıştır.

3.1.3. Haydar Aliyev Dönemi

1993 senesinde Haydar Aliyev’in Devlet Başkanı seçilmesiyle birlikte Azerbaycan’da yeni bir dönemin başladığı görülmektedir. Aliyev yönetimi, Türkiye ve Batı ile ilişkileri yeniden güçlendirmeye yönelik bir politika izlemeye başlamış, bu da Azerbaycan siyasetinde yeni bir aşamayı başlatmıştır.²⁹ Azerbaycan dış siyasetinin başat konusu, -daha önceki dönemlerde olduğu gibi- Aliyev döneminde de Azerbaycan’ın toprak bütünlüğü çerçevesinde Karabağ Sorunu’nun çözüme kavuşturulması ve işgale uğrayan Azerbaycan topraklarının geri alınması olmuştur.³⁰ Aliyev döneminde Azerbaycan’ın dış politika önceliği, toprak bütünlüğünü koruyarak Karabağ Sorunu’nun çözülmesi ve işgal altındaki Azerbaycan topraklarının geri alınması olmuştur. BM, Karabağ’ın işgalini kınamak amacıyla 4 ayrı karar almıştır. Ancak bu kararlar yaptırım içermemektedir ve bu nedenle herhangi bir sonuç da doğurmamıştır. Türkiye, bu kararların alınma sürecinde Azerbaycan’a destek vermiş ve yoğun diplomasi faaliyetleri yürütmüştür.

Aliyev, Karabağ Sorunu’nda Rusya’nın sağlayamadığı yeterli desteği almanın zorluğuyla karşılaşarak, Türkiye ile ilişkilerini güçlendirmeye odaklanmıştır. Aralık 1993’te, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in arabuluculuğuyla, Aliyev, Fransa’nın başkenti Paris’i ziyaret etmiştir. Fransa ziyaretinin ardından, Aliyev, Avrupa başkentlerini ziyaret etmeye

²⁷ Nazim Cafersoy & Araz Aslanlı (2012), “Türkiye-Azerbaycan askeri ilişkileri”, s. 167.

²⁸ Yahya Musayev (2012), “Askeri-Teknik Alanda Azerbaycan-Türkiye İş Birliği (1991- 2001)”, içinde (editörler: C. Veliyev & R. Resullu & K. Aslanlı), *Azerbaycan-Türkiye: dostluk, kardeşlik ve strateji ortaklık*, Ankara: Berikan Yayınları, s. 174.

²⁹ Nazim Cafersoy (2001), *Elçibey dönemi Azerbaycan’ın dış politikası (Haziran 1992- Haziran 1993): Bir bağımsızlık mücadelesinin diplomatik öyküsü*, s. 133.

³⁰ Hulusi Kılıç (2012), “Son yirmi yılda Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerine kısa bir bakış”, s. 16.

devam etmiştir. Aliyev'in Türkiye ile yakınlaşması hem siyasi, hem de stratejik anlamda önem taşımıştır. Türkiye'nin desteğiyle, Aliyev, Azerbaycan'daki iktidarını sağlamlaştırarak ülkesinin uluslararası arenada daha etkin bir konuma gelmesini hedeflemiştir. Ayrıca Batı ile ilişkilerini geliştirerek, Azerbaycan'ın uluslararası tanınırlığını artırmıştır. Türkiye ile yakınlaşma ve Batı ile ilişkilerini güçlendirme çabaları, Aliyev'in liderliği altında Azerbaycan dış politikasının temel bir parçası haline gelmiştir. Bu çabalar, Azerbaycan'ın stratejik konumunu vurgulamış ve ülkenin enerji kaynaklarına erişimi ve dağıtımını konusunda daha fazla güç elde etme hedefini yansıtmıştır. Bu dönemde Türkiye ile olan yakın iş birliği, Azerbaycan'ın ulusal çıkarlarını destekleme ve bölgesel dengeyi güçlendirme amacı taşımıştır.³¹

Aliyev, 8-10 Şubat 1994 tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret etmiş ve bu ziyarette Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi ve dostluk mesajları verilmiştir. Ayrıca, Aliyev, Ermenistan Karabağ ve çevresindeki işgalini sona erdirmezse, Türkiye'nin de sınır kapılarını Ermenilere açık tutmayacağı kararını açıklamıştır.³² TBMM'deki konuşmasında, Aliyev, iki ülke arasındaki parlamentolar arası ilişkilerin önemini vurgulamış ve bu ilişkilerin artırılması gerektiğini tavsiye etmiştir. 9 Şubat 1994 tarihinde ise, Türkiye ile Azerbaycan arasında 17 antlaşmanın imzalanması, ikili ilişkiler açısından önemli bir adım olarak tarihe geçmiştir.³³

Azerbaycan ve Ermenistan devletleri arasında vuku bulan Karabağ Sorunu için barışçıl çözüm yolları bulmak amacıyla kurulan Minsk Grubu ve Rusya'nın uzun uğraşları sonucunda, 1994 yılında bazı barış anlaşmaları imzalanmıştır. Türkiye, bu süreçte ateşkesin devam etmesi adına yoğun diplomatik faaliyetlerini sürdürmüş, Karabağ Sorunu'nun çözümü şartına bağlı olarak Ermenistan'la diplomatik ilişkilerini askıya almış ve Erivan'a ekonomik yaptırımlar uygulamıştır. Türkiye'nin bu mesafeli siyaseti, ikili ilişkilerin yalnızca Karabağ Sorunu çözüldüğü takdirde normalleşebileceğini ortaya koymuştur.³⁴

Aliyev döneminde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) desteğiyle Azerbaycan Harp Okulu, Azerbaycan Askeri Hava Kuvvetleri Okulu ve Azerbaycan Askeri Denizcilik Okulu yeniden yapılandırılmış ve NATO standartlarına yükseltilmiştir.³⁵ 10 Haziran 1996 tarihinde Azerbaycan ile Türkiye arasında "*Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği*

³¹ Seçkin Akdoğan (2007), "Bağımsızlık sonrası Azerbaycan Cumhuriyeti, Türkiye Cumhuriyeti İlişkileri (1991-2000)", Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, Türkiye, s. 52.

³² Zeynep Salmanlı (2007), "1991 Sonrası Türkiye-Azerbaycan İlişkileri", s. 41.

³³ Bilal Şimşir (2011), *Azerbaycan, Azerbaycan'ın yeniden doğuş sürecinde Azerbaycan-Türkiye ilişkileri*, s. 675.

³⁴ Zeynep Salmanlı (2007), "1991 Sonrası Türkiye-Azerbaycan İlişkileri", s. 56.

³⁵ Yahya Musayev (2012), "Askeri-Teknik Alanda Azerbaycan-Türkiye İş Birliği (1991- 2001)", s. 175.

Protokolü” imzalanmıştır. 1 Mart 2001’de ise Türkiye-Azerbaycan arasında askeri iş birliğini artırmak amacıyla görüşmeler yapılmış ve bu görüşmeler sonucunda “*Karşılıksız Askeri Yardım Protokolü*” ile “*Ekonomik Yardım Protokolü*” imzalanmıştır. 14 Eylül 2001 tarihinde de “*Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Protokolü*” kapsamında TSK tarafından Nahçıvan’da eğitim amacıyla kurslar açılmıştır.³⁶

4. İkinci Karabağ Savaşı

Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Karabağ Sorunu, uzun bir tarih boyunca çatışmalara ve gerilimlere neden olmuştur. 1994 yılında Bişkek’te imzalanan ateşkes anlaşması çatışmaların tamamen durdurulmasına yeterli olmamıştır. Kuzey Azerbaycan topraklarının yaklaşık yüzde 20’si işgal altında kalmış ve bu durum Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünü zedelemiştir. Minsk Grubu’nun çabalarına rağmen, Azerbaycan’ın işgal altındaki topraklarını geri alması için somut bir sonuç elde edilememiştir. Azerbaycan, 26 yıl boyunca barışçıl çözüm için çaba harcamış, ancak bundan sonuç alamayınca da bunu zaman kaybı olarak değerlendirerek alternatif politikalara yönelmiştir.

Dolayısıyla, 2020 yılının Eylül ayı, yeni bir savaş döneminin başlangıcı olmuştur. Azerbaycan Ordusu, işgal altındaki toprakları geri almak amacıyla 27 Eylül 2020’de bir askeri operasyon başlatmıştır. Bu müdahale, Azerbaycan için tarihi bir adım olmuş ve işgal altındaki toprakları geri alma hedefine yönelik atılmış bir adım olarak kabul edilmiştir. Ancak Ermenistan’ın sivil yerleşim yerlerini hedef alarak gerçekleştirdiği saldırılar, büyük insanlık trajedilerine neden olmuştur. 10 Kasım 2020’de, Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya arasında imzalanan mutabakatla çatışmalar sona ermiş ve İkinci Karabağ Savaşı veya 44 Gün Savaşı, Azerbaycan’ın zaferi ile noktalanmıştır. Ermenistan’ın saldırıları ise Azerbaycan’ın meşru savunma eylemi için bir zemin oluşturmuştur. Bu süreç, aynı zamanda, BMGK ve AGİT Minsk Grubu’nun işgalin yıllar içinde devam etmesi karşısında sorunun çözülmesine yönelik etkisiz kaldığına da işaret etmektedir. Bu şekilde, Bakü, diplomatik yolların yetersiz olduğunu ve çözümün ancak askeri eylemlerle sağlanabileceğini ortaya koymuştur.³⁷

Bilhassa “*bir millet, iki devlet*” olarak adlandırılan kardeşlik ve müttefiklik ilişkileri çerçevesinde, Türkiye’nin Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünü sağlama mücadelesi, İkinci Karabağ Savaşı’nın gidişatını belirleyen önemli bir dinamik olarak görülebilir. İki devletin

³⁶ Nazim Cafersoy & Araz Aslanlı (2012), “Türkiye-Azerbaycan askeri ilişkileri”, s. 158.

³⁷ Museyib Shiraliyev (2022/c), “Jeopolitik ve Jeoekonomik Perspektiften İkinci Karabağ Savaşı’nın Sonuçları: Zengezur Koridoru’nun Stratejik Önemi”, *II. Uluslararası Soğuk Savaş Sonrası Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Gelişmeler Bağlamında Güney Kafkasya Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Ankara: İKSAD, ss. 181-196; Museyib Shiraliyev (2022/a), “Amerika Birleşik Devletleri’nin Obama ve Trump Dönemi Güney Kafkasya Politikasında Güvenlik Faktörü”, *Kafkasya Çalışmaları Dergisi*, Cilt 8, Sayı: 14, ss. 18-19.

liderleri (Recep Tayyip Erdoğan-İlham Aliyev) arasındaki kişisel ilişkilerin, siyasi, ekonomik, insani ve kültürel iş birliğinin seviyesini yükseltmede önemli bir rol oynadığı da vurgulanmalıdır. Bu iş birliği, her iki ülkenin de güçlenmesine ve ortak hedeflerine ulaşmalarına destek olmuştur.³⁸

Bu dönemde, Türkiye, uluslararası platformlarda Azerbaycan'ın haklı davasını savunma konusunda kararlılıkla hareket etmiştir. Nitekim TBMM'de bulunan dört parti (AK Parti, CHP, MHP ve İYİ Parti), Ermenistan'ın Tovuz bölgesine saldırısını kınamak amacıyla ortak bir bildiri yayınlamış ve Ermenistan'ı bölgedeki barış ve istikrarın önündeki en ciddi engel olarak tanımlamıştır.

Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 28 Eylül 2020'de, savaşın ikinci gününde, Türkiye'nin tutumunu net bir şekilde ifade etmiştir. Erdoğan, bölgedeki krize son verilmesi gerektiğini ve Ermenistan'ın işgal ettiği Azerbaycan topraklarını terk etmesiyle bölgenin yeniden barışa kavuşabileceğini belirtmiştir. Erdoğan, “Minsk Üçlüsü” olarak adlandırılan ABD, Rusya ve Fransa'nın sorunu çözmedeki başarısızlığını da vurgulayarak, Türkiye'nin Azerbaycan'a olan desteğini ve çözüm arayışını açıkça dile getirmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, “*Türk askeri burada var mı?*” şeklindeki tartışmalara da cevap vererek, Suriye'nin kuzeyinde teröristlere binlerce tır silah taşıyanların bu şekilde sorular sorduğunu ve Türkiye'nin meşru savunmasına gölge düşürmeye çalıştıklarını ifade etmiştir. Aynı zamanda, Erdoğan, Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarının iadesi için uzun yıllar boyunca diplomatik çözüm arayışında bulunduğunu, ancak bunlardan müspet bir sonuç alamadığını ve bu nedenle meşru savunma hakkını kullandığını belirtmiştir. Erdoğan, Azerbaycan'ın işgale uğrayan topraklarının kimseye ait olmadığını ve bu sorunun artık çözülme zamanının geldiğini de vurgulayarak, Azerbaycan'ın meşru taleplerinin dikkate alınması gerektiğini dile getirmiştir. Bu durum, Azerbaycan'ın kendi topraklarını geri alma çabasının altını çizmiştir.³⁹

4.1. Ağdam Gözlem Merkezi

8 Kasım 2021 tarihinde stratejik öneme sahip Şuşa'nın işgalden kurtarılmasının ardından, Türkiye'nin 10 Kasım Mutabakatı'na imza atan ülkeler arasında yer almaması, ateşkese dair rolü hususunda çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Ancak 5. madde çerçevesinde, Türkiye'nin 30

³⁸ Museyib Shiraliyev (2022/d), “Uluslararası Hukuk Açısından Şuşa Beyannamesi ve Önemi”, II. Uluslararası Kafkasya'nın Geleceği Kongresi, SDE, 2022, s. 106.

³⁹ Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı (2021), *Yukarı Karabağ'da 44 Günde Gelen Zafer: Türkiye-Azerbaycan Kardeşliğinin Nişanesi*, Ankara, ss. 53-56.

Ocak 2021 tarihinde eyleme geçen Türk-Rus Ortak Merkezi'nin gözlemci statüsü elde eden eşit taraflardan birisi olması konusu, kesin olarak kabul edilmesi gereken bir ilkedir.⁴⁰

11 Kasım 2020 tarihinde, Azerbaycan topraklarında kurulan Türk-Rus Ortak Merkezi'nin ateşkesin kontrolünü sağlama amacıyla Türkiye ve Rusya Savunma Bakanlıkları tarafından imzalanan bir mutabakat zaptı ile resmi olarak kurulduğu duyurulmuştur. Merkez, Ağdam kentinin Merzili köyü yakınlarında konuşlanmış ve 30 Ocak'ta açılışı gerçekleştirilmiştir. Bu ortak merkezde görevli askerler, bölgeden alınan insansız hava araçları (İHA) ile elde edilen görüntüleri birlikte izleyerek ateşkese uyulup uyulmadığını gözlemlemektedirler. Bu merkez, Türkiye ve Rusya'nın iş birliğiyle, Karabağ bölgesindeki ateşkesin kontrolünü sağlamayı amaçlayan önemli bir adım olarak hayata geçirilmiştir.

4.2. İHA ve SİHA'lar

2010 yılında imzalanan “*Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması*”, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki askeri iş birliğinin hukuki zeminini oluşturmuştur. Bu anlaşma, üçüncü tarafların saldırısı karşısında saldırıya uğrayan tarafa yardım edilmesini öngörmesiyle öne çıkmaktadır. Bu anlaşmanın ardından, iki ülke arasında birçok ortak tatbikat düzenlenmiş ve askeri iş birliği faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.⁴¹

Ortak tatbikatlar sayesinde, Türkiye, Azerbaycan Ordusu'nun manevra kabiliyetini artırmış ve teknik destek sağlayarak Azerbaycan'a askeri anlamda büyük avantajlar kazandırmıştır. Türk savunma sanayisinin ilerlemesi ve teknolojik ürünlerinin kullanılması, Azerbaycan'ın savaş yeteneklerini de artırmıştır. Özellikle Türk yapımı İHA/SİHA'ların kullanımı, saha üstünlüğü sağlayarak Azerbaycan'ın savaşta üstünlük elde etmesine yardımcı olmuştur. Azerbaycan'ın savaşı kazanmasında etkili olan stratejik silahlar ve teknolojiler arasında uzun menzilli TRG-300 Kaplan Füzesi gibi unsurlar da yer almaktadır.

Türk yapımı İHA/SİHA'ların etkili şekilde kullanımı, Azerbaycan'a sadece askeri değil, aynı zamanda psikolojik bir üstünlük de sağlamıştır. Bu teknolojiler, Ermenistan'ın moralini bozarak dirençlerini kırmada önemli bir rol oynamıştır. Türk SİHA'ları, uluslararası basında da geniş bir ilgi görmüş ve dikkat çekmiştir. Ayrıca, 17 Kasım 2020'de Türk askerlerinin Azerbaycan'a gönderilmesini içeren tezkere TBMM'de kabul edilmiştir. Bu adımla, Ankara ile Bakü arasında savunma sanayii alanında başlayan iş birliği, İkinci Karabağ Savaşı

⁴⁰ Museyib Shiraliyev (2022/d), “Uluslararası Hukuk Açısından Şuşa Beyannamesi ve Önemi”, s. 106.

⁴¹ Ahmet Yüce (2016), “Azerbaycan-Türkiye Askeri İşbirliği Faaliyetlerinin Hukuki Temeli”, *Azərbaycan Ali Hərbi Məktəbi Elmi Əsərlər Məcmuəsi*, 1 (26), ss. 3-14

sonrasında ivme kazanarak devam etmiştir. 2021 senesinde, Bakü, Ankara'dan 202 milyon doların üzerinde savunma sanayi ürünü satın almıştır. Türkiye'nin savunma sanayisi üretimini millileştirme hedefleri ile birlikte gelecek yıllarda bu iş birliği sürecinin giderek ivme kazanacağı öngörülmektedir.⁴²

4.3. Şuşa Beyannamesi

15 Haziran 2021 tarihinde Türkiye ile Azerbaycan arasında imzalanan Şuşa Beyannamesi, Türk Dünyası için önemli bir tarihi doruk noktası olarak kabul edilebilir. Şuşa Beyannamesi, Türk Dünyası için anayasal bir öneme sahip olabilir; çünkü gelecekte Türk Dünyası anayasasının önemli bir parçası olarak kabul edilebilir. Beyanname, gelecekte askeri, siyasi ve ekonomik başlıkları içeren bir belge olduğu için, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki iş birliğinin geleceğine yönelik bir yol haritası sunmaktadır. Bu açıdan, Şuşa Deklarasyonu, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerde yeni dinamikleri dikkate alan içeriğiyle önemli bir belge olarak tarihe geçmiştir. Ayrıca, anlaşmanın Azerbaycan'ın kültür başkenti Şuşa'da imzalanması, bu belgenin sembolik değerini artırmaktadır. İmzalanan Şuşa Beyannamesi, Türk Dünyası'nın birlik ve iş birliğine katkı sağlayacak önemli adımlardan birisi olarak kabul edilmektedir.⁴³

Karabağ Savaşı'nın ardından imzalanan "*Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Müttelik İlişkileri Hakkında Şuşa Beyannamesi*", son derece önemli bir belgedir. Bu belge, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın İkinci Karabağ Savaşı sonrasında Ermeni işgalinden kurtarılan Şuşa kentine düzenlediği ziyaret sırasında 15-16 Haziran 2020 tarihlerinde imzalanmış ve iki ülke arasındaki ilişkileri "*Stratejik Ortaklık*" düzeyinden "*Mütteliklik*" düzeyine çıkarmıştır. Şuşa Beyannamesi, sadece ikili ilişkilere yönelik hükümleri içermemekte, aynı zamanda bölgesel ilişkiler ve Türk Dünyası ile ilgili hükümleri içeren önemli bir belge olarak da öne çıkmaktadır.⁴⁴

Belgenin içeriği, üç temel düzeyde etki doğurucu hükümleri içermektedir:

1. İkili İlişkilere İlişkin Hükümler: Türkiye ile Azerbaycan arasındaki dostluk ve kardeşlik vurgusundan sonra daha önce imzalanan anlaşmalara atıfta bulunularak, ikili ilişkilerin tarihçesi ve temel prensipleri anılmıştır.

⁴² Paul Iddon (2021), "The Growing Military Cooperation Between Turkey and Azerbaijan", *Forbes*, 27.07.2021, Erişim Tarihi: 20.07.2023, Erişim Adresi: <https://www.forbes.com/sites/pauliddon/2021/07/27/the-growing-military-cooperation-between-turkey-and-azerbaijan/>.

⁴³ Museyib Shiraliyev (2022/d), "Uluslararası Hukuk Açısından Şuşa Beyannamesi ve Önemi", s. 108.

⁴⁴ *CNN Türk* (2022), "Şuşa Beyannamesi nedir, ne demek? Şuşa Beyannamesi maddeleri!", 02.02.2022, Erişim Tarihi: 21.07.2023, Erişim Adresi: <https://www.cnntrk.com/turkiye/susa-beyannamesi-nedir-ne-demek-turkiye-azerbaycan-arasinda-imzalanan-susa-beyannamesi-maddeleri>.

2. Bölgesel İlişkilere İlişkin Hükümler: Belgede, Türkiye ve Azerbaycan'ın bölgesel istikrar, güvenlik ve barışın korunmasına yönelik iş birliğine vurgu yapılmıştır. Bölgesel gelişmelere duyarlılık gösterme ve dayanışma, terörle mücadele, enerji güvenliği, ulaşım, ticaret ve yatırım gibi alanlarda iş birliği öngörülmüştür.
3. Türk Dünyasına İlişkin Hükümler: Beyannamede, Türk Dünyası'nın birliğinin ve dayanışmasının önemi vurgulanmıştır. Türk Devletleri ve toplulukları arasında kültürel, ekonomik ve sosyal alanlarda iş birliğini artırmak amacıyla çeşitli adımlar atılması hedeflenmiştir.

Şuşa Beynamesi'nde, askeri iş birliği alanında, savunma yeteneklerinin güçlendirilmesi ve iki ülke silahlı kuvvetlerinin birlikte çalışabilirliğinin artırılması amacıyla ortak eğitim ve tatbikatların artırılması öngörülmüştür. Ayrıca, diğer dost devletlerin orduları ile askeri tatbikatların desteklenmesi de taahhüt edilmiştir.⁴⁵

Şuşa Beynamesi, Türkiye ve Azerbaycan arasında imzalanan ve içeriğinde “*ittifak*” vurgusunu taşıyan ilk belge olarak özel bir öneme sahiptir. Bu beyannamede, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ikili ilişkilerin çeşitli boyutlarını kapsayacak şekilde çok yönlü hükümler yer almaktadır. Temelde ise, iki ülkenin ortak çıkarlarını korumak amacıyla siyasi, ekonomik, savunma, kültür, insani, sağlık, eğitim ve spor alanlarındaki imkân ve potansiyelin birleştirilmesi hedeflenmiştir. Özellikle askeri alanda yapılan iş birliklerine odaklanıldığında, Şuşa Beynamesi'nin savunma yeteneklerinin güçlendirilmesi amacıyla askeri eğitim ve tatbikatların ortaklaşa artırılmasını öngördüğü görülmektedir. Bu, iki ülkenin silahlı kuvvetlerinin birlikte çalışabilirliğinin artmasına ve daha etkili savunma yeteneklerine sahip olmalarına yönelik bir adımdır. Ayrıca, belgede yer alan “*Türkiye ve Azerbaycan diğer dost devletlerin orduları ile askeri tatbikat düzenlenmesini destekleyecektir*” ifadesi, iki ülkenin sadece kendi iş birliklerine değil, aynı zamanda bölgesel ve uluslararası düzeyde diğer ülkelerin ordularıyla da iş birliği yapmayı taahhüt ettiklerini göstermektedir. Bu, daha geniş bir savunma ve güvenlik iş birliği ağına işaret etmektedir. Şuşa Beynamesi, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki stratejik ortaklığı ve dayanışmayı güçlendirmeyi amaçlayan kapsamlı bir belgedir. Bu anlamda, iki ülke arasındaki ilişkilerin sadece askeri alanda değil, aynı zamanda siyasi, ekonomik, kültürel ve insani alanlarda da derinleşeceğine işaret etmektedir.

⁴⁵ Sabah (2022), “Karabağ zaferi sonrası imzalanan Şuşa Beynamesi 1 yaşında!”, 15.06.2022, Erişim Tarihi: 21.07.2023, Erişim Adresi: <https://www.sabah.com.tr/yasam/susa-beynamesi-1-yasinda-6036026>.

4.4. Zengezur Koridoru

Zengezur, 1920’li yıllarda Sovyetler Birliği tarafından Ermenistan’a bağlanmış olup, bugün de Ermenistan’ın sınırları içinde bulunmaktadır. Zengezur’un Ermenistan’a bağlanmasıyla birlikte Azerbaycan’ın Nahçıvan’la olan kara bağlantısı kaybolmuştur. Yapılan savaşta Ermenistan’ın yenilgiyle sonuçlanan ve akabinde imzalanan ateşkesin 9. maddesi, bölgede kurulması planlanan ulaşım hatları hususunu içermektedir.

Ocak 2021’de Moskova’da gerçekleştirilen üçlü formattaki görüşmeden sonra, Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya Cumhurbaşkanları, bölgedeki ilişkilerin yeniden canlandırılması noktasında anlaşmaya varmışlardır. Bu anlaşma, iki önemli koridorun restorasyonunu öngörmüştür. İlk koridor, Zengezur ve Azerbaycan’ın önemli bir bölümünden geçerek Nahçıvan’a ulaşan karayolu ve demiryolu koridorudur. İkincisi ise, Erivan’dan Nahçıvan’a uzanan ve Ermenistan’ın aynı bölgesinden geçecek olan demiryoludur. 10 Kasım 2020 tarihinde varılan anlaşma ile Azerbaycan-Nahçıvan arasındaki bağlantının onarılması planlanmaktaydı. Ocak 2021’deki görüşmelerde ise, bu planların hayata geçirilmesi için somut adımlar atılmış ve anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşma, bölgedeki ticaret ve ulaşımın canlanmasına ve ilişkilerin geliştirilmesine yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.⁴⁶

Bu durumun gerçekleşmesi, yalnızca Azerbaycan ile Türkiye arasında doğrudan bir ulaşım kanalının oluşturulması değil, aynı zamanda Edirne’den Çin sınırına kadar uzanan ve Orta Asya devletleriyle yeni bir ulaşım hattının da oluşturulması anlamına gelecektir. Bu durum, Türkiye açısından Zengezur Koridoru’nun, Rusya ile Türkiye arasında mevcut olan Gürcistan dışında yeni bir rota oluşturması açısından da büyük bir önem taşımaktadır.

Sonuç

Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkiler, temelde manevi yakınlık ve çıkar ortaklığı üzerine kurulmuştur. Her iki ülke de “*Güçlü Azerbaycan, Güçlü Türkiye*” ilkesini benimsemiştir. Bölgesel olaylar ve özellikle Karabağ Savaşı gibi durumlar, Türkiye ve Azerbaycan’ın dayanışma içinde birlikte adım atmasını gerektirmiştir.⁴⁷

⁴⁶ Museyib Shiraliyev (2022/c), “Jeopolitik ve Jeoekonomik Perspektiften İkinci Karabağ Savaşı’nın Sonuçları: Zengezur Koridoru’nun Stratejik Önemi”, s. 189; Museyib Shiraliyev (2022/b), “İkinci Karabağ Savaşı’nın Sonuçları Açısından “Kuşak ve Yol” Projesinde Azerbaycan’ın Rolü”, Uluslararası Geçmişten Geleceğe İpek Yolu Sempozyumu, AHBVÜ, s. 623.

⁴⁷ Cavid Veliyev (2012), “Bölgesel Olayların Türkiye-Azerbaycan İlişkilerine Etkisi”, içinde (editörler: C. Veliyev & R. Resullu & K. Aslanlı), *Azerbaycan-Türkiye: dostluk, kardeşlik ve strateji ortaklık*, Ankara: Berikan Yayınları, s. 25.

Karabağ'ın işgal edilme probleminin tarihi kökleri vardır ve bu problem bir asırdan fazladır özellikle Ruslar ve Ermeniler tarafından bölgede oluşturulmaya başlamıştır. SSCB'nin dağılma sürecinin başlamasıyla birlikte, Azerbaycan, Ermenistan'ın Karabağ'ı işgal iddia ve eylemleriyle karşı karşıya kalmıştır. Uzun bir esaret döneminden çıkmakta olan Azerbaycan, bağımsızlık sürecinde bir kez daha işgal problemi ile karşı karşıya kalınca, daha SSCB'nin dahilinde bulunduğu için, Türkiye, Azerbaycan'a bir Sovyet Cumhuriyeti olarak bakmış ve başlarda sorunun Moskova eksenli çözüleceği şeklinde bir yaklaşım geliştirmiştir. Ancak Azerbaycan'ın bağımsızlık sürecinde de Türkiye Azerbaycan'la yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettikten sonra ise, Türkiye, Azerbaycan'ı tanıyan ilk ülke olmakla birlikte gelecekteki ilişkiler açısından da çok önemli adımlar atmıştır. Bağımsız Azerbaycan gerek manevi ilişkiler ve toplumsal yakınlık açısından, gerek siyasi ve bölgesel çıkarlar açısından Türkiye için büyük bir önem arz etmiştir. Türkiye, Ermenistan ve Ermeni diasporasının suçlayıcı iddialarının her zaman hedefinde olmuştur. Birinci Karabağ Savaşı'nda 1994 ateşkesine kadar, Türkiye, Azerbaycan'la yakın ilişkilerini güçlendirmeye çalışmış ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü savunmuştur. Ancak sahada ve masada çok belirleyici bir aktör olamamıştır. 2020 İkinci Karabağ Savaşı'na gelince ise, Türkiye bu defa ağırlığını hissettirmiş ve Azerbaycan ile birlikte hareket ederek sadece söylemde değil, eylemde de etkisini göstermiştir. Türkiye'nin Azerbaycan ile kültürel, tarihi, etnik ve dilsel bağları mevcuttur ve Türkiye-Azerbaycan toplumları nerdeyse aynı milletin iki parçası olarak aynı manevi bağa sahiplerdir. Ayrıca karşılıklı çıkarlar ve “*Güçlü Azerbaycan, Güçlü Türkiye*” gerçeği de bölgesel olarak önemini göstermiştir.

Azerbaycan, Türkiye için ister enerji kaynakları açısından, ister Orta Asya'ya bağlanma açısından oldukça önemlidir. Ayrıca Güney Kafkasya'da Türkiye'nin belirleyiciliği, Ermenistan, Rusya, İran ile bölgesel ilişkileri düzenleme ve çıkarları maksimize etme boyutuyla da, Azerbaycan, Türkiye için önemlidir. Azerbaycan'ın İkinci Karabağ Savaşı'nda görünen taraf Azerbaycan olsa da, Türkiye'nin de bu savaşta Azerbaycan'dan yana taraf olduğu açıktır. Türkiye, gerek savaş sürecinde, gerek savaş sonrası süreçte Azerbaycan'la birlikte savaşın bölgedeki kazanımı olmuştur. Neticede, 2020 Karabağ Savaşı veya 44 Gün Savaşı, Türk Dış Politikası'nın büyük bir başarısı olarak Türk ve dünya tarihine geçmiştir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, Seçkin (2007), “Bağımsızlık sonrası Azerbaycan Cumhuriyeti, Türkiye Cumhuriyeti ilişkileri (1991-2000)”, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, Türkiye, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Aslanlı, Araz & İlham Hesenov (2005), *Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası*, Ankara: Platin Yayınları.
- Cafersoy, Nazim (2001), *Elçibey dönemi Azerbaycan'ın dış politikası (Haziran 1992-Haziran 1993): Bir bağımsızlık mücadelesinin diplomatik öyküsü*, Kafkasya Araştırmaları Dizisi: 6, Ankara: ASAM Yayınları, ss. 121-122.
- Cafersoy, Nazim & Araz, Aslanlı (2012), “Türkiye-Azerbaycan askeri ilişkileri”, içinde (editörler: C. Veliyev & R. Resullu & K. Aslanlı), *Azerbaycan-Türkiye: dostluk, kardeşlik ve strateji ortaklık*, Ankara: Berikan Yayınları, ss. 149-172.
- *CNN Türk* (2022), “Şuşa Beyannamesi nedir, ne demek? Şuşa Beyannamesi maddeleri!”, 02.02.2022, Erişim Tarihi: 21.07.2023, Erişim Adresi: <https://www.cnnturk.com/turkiye/susa-beyannamesi-nedir-ne-demek-turkiye-azerbaycan-arasinda-imzalan-an-susa-beyannamesi-maddeleri>.
- Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı (2021), *Yukarı Karabağ'da 44 Günde Gelen Zafer: Türkiye-Azerbaycan Kardeşliğinin Nişanesi*, Ankara.
- İbadov, Adalet (2007), “Azerbaycan Dış Politikasında Dağlık Karabağ Sorunu ve Ermeni Sorunu: Çözümler, Öneriler”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Isparta, Türkiye.
- Iddon, Paul (2021), “The Growing Military Cooperation Between Turkey and Azerbaijan”, *Forbes*, 27.07.2021, Erişim Tarihi: 20.07.2023, Erişim Adresi: <https://www.forbes.com/sites/pauliddon/2021/07/27/the-growing-military-cooperation-between-turkey-and-azerbaijan/>.
- Kasım, Kamer (2002), “Azerbaycan'ın dış politikası”, içinde (editörler: Emine G. & Naskali, E. Ş.), *Bağımsızlığının onuncu yılında Türk Cumhuriyetleri*, Sota.
- Kılıç, Hulusi (2012), “Son yirmi yılda Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerine kısa bir bakış”, içinde (editörler: C. Veliyev & R. Resullu & K. Aslanlı), *Azerbaycan-Türkiye: dostluk, kardeşlik ve strateji ortaklık*, Ankara: Berikan Yayınları, ss. 13-20.

- Mehdizade, Mehsa (2021), *44 Günlük Karabağ Savaşında Güney Azerbaycan*, Ankara: Bengü Yayınları.
- Musayev, Yahya (2012), “Askeri-Teknik Alanda Azerbaycan-Türkiye İş Birliği (1991- 2001)”, içinde (editörler: C. Veliyev & R. Resullu & K. Aslanlı), *Azerbaycan-Türkiye: dostluk, kardeşlik ve strateji ortaklık*, Ankara: Berikan Yayınları, ss. 173-180.
- Novruzozlu, Rövsən (2006), *Beynəlxalq terrorizm silsiləsindən Erməni Terrorizmi (Genosid...Ecocid)*, Xanlar Veliyev (Red.), Bakı: Adioğlu.
- *Sabah* (2022), “Karabağ zaferi sonrası imzalanan Şuşa Beyannamesi 1 yaşında!”, 15.06.2022, Erişim Tarihi: 21.07.2023, Erişim Adresi: <https://www.sabah.com.tr/yasam/susa-beyannamesi-1-yasinda-6036026>.
- Salmanlı, Zeynep (2007), “1991 Sonrası Türkiye-Azerbaycan İlişkileri”, Gazi Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Türkiye.
- Sarıkaya, Yalçın (2020), *44 Gün Savaşı: Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi*, TASAV.
- Shiraliyev, Museyib (2022/a), “Amerika Birleşik Devletleri'nin Obama ve Trump Dönemi Güney Kafkasya Politikasında Güvenlik Faktörü”, *Kafkasya Çalışmaları Dergisi*, Cilt 8, Sayı: 14, ss. 1-24.
- Shiraliyev, Museyib (2022/b), “İkinci Karabağ Savaşı'nın Sonuçları Açısından “Kuşak ve Yol” Projesinde Azerbaycan'ın Rolü”, Uluslararası Geçmişten Geleceğe İpek Yolu Sempozyumu, AHBVÜ.
- Shiraliyev, Museyib (2022/c), “Jeopolitik ve Jeoekonomik Perspektiften İkinci Karabağ Savaşı'nın Sonuçları: Zengezur Koridoru'nun Stratejik Önemi”, II. *Uluslararası Soğuk Savaş Sonrası Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Gelişmeler Bağlamında Güney Kafkasya Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Ankara: İKSAD, ss. 181-196.
- Shiraliyev, Museyib (2022/d), “Uluslararası Hukuk Açısından Şuşa Beyannamesi ve Önemi”, II. Uluslararası Kafkasya'nın Geleceği Kongresi, SDE, 2022.
- Süleymanov, Kamil (2013), “Türk Kamuoyunda Dağlık Karabağ Sorunu ve Türkiye Cumhuriyetinin Dağlık Karabağ Politikası”, Marmara Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Türkiye.

- Şıhaliyev Emin, Arif (2004), “Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerinde Rusya ve İran faktörü (1828-2000)”, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara, Türkiye.
- Şimşir, Bilal (2011), *Azerbaycan, Azerbaycan'ın yeniden doğuş sürecinde Azerbaycan-Türkiye ilişkileri*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Veliyev, Cavid (2012), “Bölgesel Olayların Türkiye-Azerbaycan İlişkilerine Etkisi”, içinde (editörler: C. Veliyev & R. Resullu & K. Aslanlı), *Azerbaycan-Türkiye: dostluk, kardeşlik ve strateji ortaklık*, Ankara: Berikan Yayınları, ss. 23-58.
- Yaqublu, Nəsiman (1992), *Hocalı qırğını*, Bakı: Azerbaycan.
- Yüce, Ahmet (2016), “Azerbaycan-Türkiye Askeri İşbirliği Faaliyetlerinin Hukuki Temeli”, *Azərbaycan Ali Hərbi Məktəbi Elmi Əsərlər Məcmuəsi*, 1 (26), ss. 3-14.